REPERTORIUL NARATIV TRADIȚIONAL ÎN ZONELE DE INTERFERENȚĂ ETNICĂ

Mihaela BUCIN

Abstract

Our paper is a foray in the Romanian folklore manifested in Hungary, namely in popular prose categories: fairy tale, legend, short story, anecdote; categories that are specific to Hungarian prose, too. Folk bilingualism is present in the pluri-ethnical communities that demonstrate an unstable or transitory bilingualism, a temporal situation in the qualitative process of the dynamics of language.

We realized that an important role in the protection of Romanians' linguistic and cultural code is played by the gathering, analysis and force of those traditional folk products that had made up the Romanian cultural system for many centuries.

„În dinamica vieţii culturale a grupurilor, povestitul aduce în actualitate sau păstrează în latenţă o cantitate de informaţii pe care le poate vehicula mereu, folosindu-le în diversele discursuri pe care le realizează." (Pop, 1990, 14). Capacitatea basmului de a absorbi şi de a prelucra informaţie socială şi culturală a făcut din această categorie folclorică *„un adevărat izvor de cunoştinţe despre umanitate în general, despre modul de gândire şi de acţiune al omului din toate timpurile, despre viaţa lui de zi cu zi şi despre contactele sale cu sacrul, despre relaţiile interumane, familiale, de grup, de clasă, şi despre multe altele."* (Constantinescu, 1989, 37). În această ordine de idei, faptul că primele culegeri de naraţiuni populare româneşti au fost făcute în zona de interferenţă multietnică a Transilvaniei nu este lipsit de importanţă. După cele zece „fabule şi poveşti" adunate de Timotei Cipariu, cuprinse într-un manuscris din 1831 (Cf. Cuceu, 1999, 14), prima culegere de basme româneşti tipărită, colecţia *Walachische Mährchen*, cuprinzând 43 de poveşti adunate şi publicate de Arthur şi Albert Schott, apare în 1845 (Cf. Datcu – Stroescu, 1979). Deşi lucrarea e în limba germană şi în texte la nivelul cărora se resimte viziunea cărturarului romantic (aceste naraţiuni folclorice fiind, de fapt, *repovestite* în limba germană), fără îndoială că informatorii pe care Arthur Schott îi aminteşte, erau – cel puţin unii dintre ei – bilingvi. *„Anumite popoare găsindu-se la zona de interferenţă dintre sferele culturale mai mari, basmele vor purta diferite semne ale acestor interferenţe."* (Pop, 1965, 4), deoarece regiunile cu populaţii mixte, în care bilingvismul sau multilingvismul sunt fenomene inevitabile, au asigurat circulaţia temelor şi motivelor de la un sistem cultural la altul iar în acest cadru, biligvii au jucat un rol hotărâtor. Un jurnal de călătorie al scriitorului maghiar Zeyk János, a păstrat două legende româneşti, menţionând atât numele povestitorului, cât şi împrejurările în care au fost culese (Cf. Cuceu, 1999, 16): paznicul valah al viilor de pe moşia Zeyk din Cuci, îi furnizează scriitorului maghiar şase naraţiuni româneşti (Engel – Pop 1964, 223-242). În 1837, scriitorul maghiar (de origine română) Jósika Miklós reproducea într-una din nuvelele sale un basm fantastic învăţat de la ţăranii români de pe moşia tatălui său din Mihalţ, lângă Blaj. Prin 1842,

BDD-A2973 © 2004 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:39 UTC)

scriitorul (de asemeni de origine română, dar de limbă germană) Majláth János, publica o povestire din folclorul românesc, însoţită de observaţii despre povestitorii români şi arta lor narativă.

Prima ediţie a basmelor publicate de fraţii Schott cuprinde categorizarea naraţiunilor culese pe principii de formă, externe textului folcloric (naraţiuni lungi şi scurte), şi interne, de conţinut (după cum acţiunea e grupată în jurul unui personaj masculin sau feminin). Categorizarea din urmă demonstrează apartenenţa autorilor culegerii la spiritul şcolii mitologice, ca adepţi ai teoriei fraţilor Grimm şi a lui G. B. Vico. A doua ediţie a primei culegeri de basme româneşti, apărută în 1971 (tot în germană) renunţă la categorizarea bazată pe teoria originii basmului în mit. Între timp, pe lângă referirile la (poli)geneza lor, categoriile folclorice narative au cunoscut re-considerări din multiple puncte de vedere. Au fost analizate ca texte literare, la nivelul arhetipului temelor şi motivelor, ca forme de comunicare, în context istorico-geografic şi social, din punctul de vedere al structuralismului şi al semioticii. În ediţia din 1971, textele culese de Arthur Schott au fost împărţite în *basme*, *snoave* şi *legende.*

În folclorul românesc, categoriile prozei populare pot fi urmărite din perspectiva internă a creatorilor şi din perspectiva analitică a cercetătorilor. Conform celei din urmă, naraţiunea populară cuprinde următoarele categorii funcţionale : *basm*, *legendă*, *povestire* şi *snoavă*. Aceste categorii sunt specifice şi folcloristicii maghiare, dar dificultatea definirii lor precum şi a subcategoriilor pe care le conţin devine evidentă în cazul traducerii din română în maghiară sau invers, cu termeni cât mai apropiaţi ca sens.

Culegerile de naraţiuni populare în cadrul etniilor din sud-estul Ungariei au fost efectuate la început de specialişti maghiari. Numai în ultimele decenii au constituit sfera de interes a recent constituitei intelectualităţi din cadrul fiecărui grup etnic, intelectualitate alarmată de pierderea limbii, ca urmare a asimilării tot mai rapide, şi de pierderea tradiţiilor, consecinţă a urbanizării şi a disipării comunităţilor tradiţionale. Evident, modelul de culegere, de categorizare, de prelucrare a materialului folcloric, a fost şi este şi în prezent cel al folcloristicii maghiare, deoarece românii, slovacii, sârbii, chiar germanii au specialişti formaţi, în general, în şcolile maghiare. Însă folclorul maghiar nu are o structură ce poate fi considerată identică structurii creaţiei folclorice româneşti, ca urmare şi metodele de cercetare sunt în parte diferite. Multe dintre categoriile narative cu pondere importantă în folclorul maghiar sunt de provenienţă medievală cultă, pătrunse de morala creştinismului catolic, păstrând pe alocuri elementele miturilor şamanice, în timp ce folclorul românesc este de tip arhaic, ţărănesc, romanic cu influenţe balcanice. În consecinţă, unii dintre termenii consacraţi în română, respectiv în maghiară, diferitelor forme narative nu se suprapun, nu definesc întotdeauna aceeaşi clasă categorială. Terminologia în sine nu e importantă. Însă atunci când este vorba de interferenţe etnice la nivelul creaţiei, e interesant punctul de vedere al cercetătorilor de limbi şi culturi diferite. Intervine în speţă problema traducerii acelor studii despre folclorul românesc din Ungaria, semnate de specialişti maghiari (Eperjéssy Károly, Kovács Ágnes, Domokos Sámuel). Ne vom opri, în cele ce urmează, la categoria *basmului.*

Termenul generic *poveste,* atestat în limba română la sfârşitul secolului al XVI-lea, în manuscrisele Popii Grigore din Măhaci (Cf. Cuceu, 1999, 78), poate fi privit ca fiind echivalentul maghiarului *mese.* Termenul românesc are sinonimul parţial *basm,* care (conform DEX-ului) spre deosebire de poveste, *„naraţiune cuprinzând fapte posibile sau reale*", defineşte o *„naraţiune populară cu elemente fantastice*".

La rândul său, maghiarul *mese (poveste, basm)* nu a avut totdeauna sensul actual. *Dicţionarul etimologic* maghiar (Benkő, 1967-76, II) îi atribuie cuvântului *mese* o origine premaghiară, neacceptându-i etimologia din germanul *mërchen*, care fusese pusă în discuţie încă din 1749. Voigt Vilmos reface traseul cuvântului *mese* şi al sensurilor pe care le-a avut în ungureşte de-a lungul timpului precizând că: *„Aproape toate popoarele din Europa au ajuns la accepţia actuală a*

BDD-A2973 © 2004 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:39 UTC)

cuvântului basm *la capătul unui drum sinuos, lucru care dovedeşte încă o dată dinamica transformărilor prin care au trecut speciile artistice de-a lungul evoluţiei istorice a societăţilor"* (Voigt, 1978, 345). Până în secolul al XVII-lea, cuvântul maghiar *mese* însemna *példázat, talány* (pildă, enigmă), în timp ce povestea se numea *mendemonda* (vorbărie, zvonuri) sau *monda* (spunere, zicere), termen cu care este denumită azi, în maghiară, clasa legendei. Cu înţelesul actual de *poveste*, substantivul maghiar *mese* a fost folosit de la începutul secolului al XVIII-lea: în 1733 apare într-o predică funebră concepută de episcopul calvinist din Transilvania, Verestói György. În textul de esenţă barocă al predicii, se remarcă următoarea afirmaţie : „*Nu cred că şi alt popor ar avea atâtea poveşti şi braşoave despre ţara zânelor, ca maghiarii. Despre acestea vorbesc fetele în şezători şi la clacă..."*

Terminologia populară împrumutată de cercetătorii folclorişti este adesea insuficientă în încercarea de a categoriza, de a delimita cu claritate graniţele şi conţinutul diferitelor tipuri de naraţiuni. Ovidiu Bârlea (Bârlea, 1976, 300) explică termenul *poveste* pornind de la accepţia lui populară, în raport de excludere cu *povestire* şi de includere cu *basm*. La rândul lor, folcloriştii unguri nu pot stabili nici ei un sens absolut al cuvântului *mese*. Lexiconul de etnografie maghiară (Ortutay, 1987, 312) evidenţiază *oralitatea* ca cea mai importantă caracteristică a poveştii iar *Dicţionarul uzual explicativ maghiar* insistă asupra conţinutului categoriei *mese,* definind-o drept *creaţie narativă de factură naivă, care conţine elemente fantastice.*

Ca termeni tehnici ai folclorului românesc, clasele generice *poveste* şi *basm* se disting mai ales prin modul în care sunt determinate sau nu de elemente fantastice. Astfel, *I.C. Chiţimia* consideră povestea o naraţiune cu caracter realist, nepredominată de fantastic (Chiţimia, 1954, 49), caz în care termenul devine sinonimul categoriei basmului nuvelistic.

În maghiară, termenul generic cu care se denumesc creaţiile populare pluriepisodice în proză este *népmese (poveste populară)*, subcategoriile acesteia fiind : *állatmese / basm cu animale, tündérmese / basm fantastic,* (cuvântul *tündérmese* înseamnă *poveşti cu zâne,* dar, după cum observă Voigt Vilmos , în folclorul maghiar sunt puţine basme în care apar aceste personaje mai specifice, de exemplu, folclorului irlandez), *novellamese / basm nuvelistic, basmul-parodie.*

În concluzie, traducerea cuvântului maghiar *mese* în limba română poate fi atât *poveste* cât şi *basm*, dar cum cei doi termeni româneşti denumesc, de fapt, categorii diferite, competenţa de specialist a traducătorului e decisivă.

Majoritatea folcloriştilor unguri consideră, pe baza studiilor de folclor comparat, că naraţiunile folclorice din clasa basmului maghiar s-au constituit în bună parte în perioada feudalismului timpuriu şi mediu, dar conţin numeroase elemente ale mitologiei triburilor ugrice din care maghiarii s-au desprins anterior descinderii în Câmpia Panonică. Ca aparţinând fondului premaghiar, sunt amintite în general următoarele motive: cetatea (palatul) care se roteşte pe un picior de raţă, locuit de vrăjitoare, duelul dintre doi *năzdrăvani* (*táltos párbaj)* – personaje dotate cu puteri supraumane (care pot fi antropoide dar şi cai năzdrăvani, mâncători de jăratic), îmbăierea rituală a eroului de basm în lapte de iapă, pentru efectul purificator şi apotropaic al acestui lichid, cel care o practică dobândind puteri carismatice şi imunitate la acţiunea flăcărilor. Aceste motive întâlnite în basmul fantastic unguresc sunt considerate elemente arhaice, reminiscenţe ale religiei de tip şamanic. Ca popor seminomad (Andrásfalvy, 1998, 29), maghiarii au avut un puternic cult ecvestru, calul alb fiind animalul destinat jertfei în perioada politeismului. Cuvântul maghiar *táltos (năzdrăvan)* e un cuvânt din substratul limbilor ugrice, prima atestare în maghiară datând (conform *Dicţionarului etimologic maghiar*) din 1416. Rădăcina cuvântului, *tált-*, cu variantele *tolt-, tult-,* (considerate ca origine a verbului maghiar *tud = a şti*), apare în limbile rudelor îndepărtate ale maghiarilor, care alcătuiau / alcătuiesc mici grupuri etnice în Siberia şi în jurul Uralilor (marii, vogulii, ostiecii). Corespondentul românesc parţial al acestui substantiv poate fi *năzdrăvan*, cu sensul de *fermecat, dotat cu puteri supraumane*. La origine, *táltos* a însemnat – adjectiv fiind – *„care ştie / poate să se metamorfozeze în fiinţă cu puteri supranaturale"*. În vechile culturi ugrice, şamanul era reprezentat de acel conducător spiritual al

BDD-A2973 © 2004 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:39 UTC)

comunităţii care putea avea o înfăţişare obişnuită, dar era înzestrat cu capacitatea ca, în urma unui proces iniţiatic, să comunice cu celelalte lumi, să aibă previziuni, să prescrie remedii. În basme, *năzdrăvanul* poate fi *om, pasăre,* dar mai ales *cal,* devenit *táltos / năzdrăvan* după iniţiere, adică după ce mănâncă jăratic*,* focul reprezentând elementul central al credinţelor păgâne maghiare, după cum mărturisesc şi izvoarele mahomedane citate de Dienes István (Cf. Dienes, 1998, 68). În complexul de credinţe mitologice ungare, există şi acelea conform cărora copilul născut cu dinţi ori cu un deget în plus va fi în mod fatidic *năzdrăvan,* motivul fiind dezvoltat şi într-o serie de legende mitologice (Cf. Erdész, 1988, 98). În perioada adolescenţei, cel sortit să devină şaman trebuie să parcurgă o serie de probe iniţiatice. În cursul uneia dintre ele, tânărul metamorfozat în taur ori în armăsar se „duelează" cu şamanul comunităţii vecine – metamorfozat şi el. Nu putem trece cu vederea faptul că însemnele anatomice ale predestinării şamanului, capacitatea sa de a se transforma periodic într-un animal ca şi rolul său de mijlocitor între lumi se regăsesc şi în imaginea strigoiului din folclorul românesc (Cf. Hedeşan, 1998, 33).

În ceea ce priveşte motivul îmbăierii în laptele de iapă, elemente ale ritualului persistă şi au un rol important în diferite ceremoniale ale popoarelor crescătoare de animale din Siberia, cum ar fi stropirea decedatului cu acest lichid pentru a fi protejat în drumul său spre lumea cealaltă. (Cf. Diószegi, 1958, 342)

Unii folclorişti maghiari includ în rândul elementelor mitologice premaghiare şi personajul *Vasorrúbába (Baba-cu-nas-de-fier = Baba Cloanţa*), care ar simboliza, criptic, chiar modelul şamanului. Afirmaţia a stârnit multe discuţii asupra provenienţei incerte, datorită prezenţei personajului şi în folclorul popoarelor slave (*Baba Iaga*) ca şi în folclorul românesc, cu acelaşi rol teratologic, sapienţial şi de iniţiere a adolescenţilor, ca în basmele maghiare. Etnologii care susţin originea ugrică a *Babei Cloanţa* se bazează pe teoria conform căreia acest personaj a fost adus de maghiari din ţinuturile lor de obârşie primară (după unii, chiar Tibetul), invocând probe lingvistice şi etnografice. Principalul element lingvistic al numelui *Vasorrúbába* este *vas (fier),* care la origine, în limbile ugrice însemna *aramă.* Astfel, această vrăjitoare antropofagă este o reprezentare folclorică a modului în care ceremonialele maghiarilor precreştini înfăţişau duhurile rele prin măşti cu nas de aramă (dau din alte metale). Contaminarea cu personajul de origine slavă e exclusă chiar datorită absenţei, în cazul celui din urmă, a *nasului de fier.*

Părerile folcloriştilor maghiari sunt împărţite şi în ceea ce priveşte plasarea originii (numai) în păgânismul maghiar a „*copacului care ajunge până la cer*". Acest simbol mitologic, *axis mundi,* e analizat chiar sub denumirea sa maghiară – „*égigérő fa"* – în *Dicţionarul de mitologie generală* al lui *Victor Kernbach* (Kernbach, 1995, 45), cu precizarea că „*ţine de categoria simbolurilor stilimorfe axiale, asociate Axei lumii, centrului, cultului strămoşilor mitici"*, simboluri prezente de altfel, în toate mitologiile. Folcloristul *Banó István* (Banó, 1988, 71) consideră că originea motivului din basmele maghiare se află în ritualurile păgânismului şamanic, susţinându-şi teoria cu prezentarea unui ceremonial al tătarilor din Altai, în timpul căruia şamanul se caţără pe mesteacănul care se înalţă spre cer prin orificiul central din acoperişul iurtei. Aflat în transă, şamanul descrie lumea minunată a celor „şapte ceruri", pe care o vede din vârful mesteacănului. După *Victor Kernbach*, specia botanică a acestui *arbor / axis mundi* variază după zone geografice, iar motivul e întâlnit în toate mitologiile lumii, fiecare etnie conferind acestui simbol un număr variabil de amănunte specifice. În mitologia maghiară, *„copacul care ajunge până la cer*" este „instrumentul" care îi oferă şamanului perspectiva asupra celor trei lumi : cea subterană – „necurată", cea pământeană şi cea a cerurilor.

Ca reminiscenţe mitice anterioare stabilirii maghiarilor în Europa şi creştinării lor sunt considerate şi unele elemente formale stereotipe specifice basmelor, precum formula iniţială *A fost odată, unde n-a fost* sau „*…ai noroc că m-ai numit mamă-bătrână. Cum de umbli pe aici, pe unde nici pasărea nu umblă?"*, cu care Baba Cloanţa îi răspunde la salutul „*Bună ziua, mamă-bătrână!",* eroului care pătrunde în toposul interzis. În legătură cu formula introductivă, „*a fost odată…",* care are

BDD-A2973 © 2004 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:39 UTC)

aceeaşi structură în repertoriul multor popoare europene, Nicolae Constantinescu observa că *„proiectează naraţiunea într-un trecut incert, care nu este nici mitic, nici istoric”* fixând parcă motivaţia cercetătorilor de a căuta îndepărtatele, aşa-zise *„rădăcini istorice”* ale basmului (Constantinescu, 1993, 37). Lazăr Şăineanu aduce o întreagă colecţie de formule iniţiale din basmele româneşti, toate centrate pe indici de timp[1] : *a fost* ***odată****, ca* ***niciodată****;* ***când*** *făcea plopşorul pere;* ***când*** *se băteau urşii în coade;* ***de când*** *scria musca pe perete;* ***când*** *se cloceau ouăle în gheaţă şi* ***noaptea*** *se făcea* ***dimineaţă;*** ***când*** *peştii cei mici înghiţeau pe cei mari;* ***când*** *trăia lupu-n sat;* ***d-atunci*** *şi* ***nici d-atunci****, că* ***de mai încoace*** *cu trei* ***conace****,* ş.a.m.d. (Şăineanu, 1978, 146). În antologia lui Ovidiu Bârlea, multe poveşti debutează în felul următor : *„O-s c-o fost* ***odatî*** */ ca* ***niciodatî****. / Că dacî nu m-aj da a povesti / ca un purici-a plezni / poveşti ca în ie* ***sară*** *pi iş pi la noi n-ar mai hi. / Că nu-z di* ***cân*** *povestili / nij di* ***cân*** *minciunili / că-s cu-o* ***zî*** *dou* ***mai încoaci*** */ di* ***cân*** *să potcoze mâţa cu coajî di nucî / şi mere la sânta rugî….// * (Bârlea, 1966, I, 258). Formule introductive ca cea de mai sus, analizată şi de Nicolae Constantinescu (Constantinescu, 1984, 37), sunt proprii şi stilului povestitorilor români din Ungaria. Naraţiunile culese de la Mihai Purdi din Otlaca Pustă păstrează şi ele elementul *timp* în versurile introductive : *„O fost* ***odată****, ca* ***niciodată****,* ***atunci când*** *ferbeu oalile pă foc, care cu fundu-n sus, care cu gura-n jos, cam* ***atunci când*** *să spărjeu blidele în taljere,* ***atunci*** *o trăit on om…”* (Hoţopan, 1977, 37).

În structura stereotipă a formulei iniţiale a basmelor maghiare, nu *timpul* este cel care domină, ci *spaţiul*. Basmele ungureşti pot începe cu formula simplă ***Hol*** *volt,* ***hol*** *nem volt… (****Unde****-a fost,* ***unde*** *n-a fost…)* sau cu configuraţii elaborate precum următoarea, culeasă din judeţul Csongrád: *„Odată-a fost,* ***unde*** *n-a fost, încă şi peste* ***marea Operenţiaş****, încă şi peste* ***munţii de sticlă****, cuptorul surpat nici o latură nu avea,* ***unde*** *era bine,* ***acolo*** *rău nu era,* ***unde*** *era rău,* ***acolo*** *bine nu era, a fost odată* ***lângă muntele*** *pleşuv nu-ntreba şi nu căuta, un râu,* ***pe malul*** *râului o salcie bătrână scorburoasă,* ***pe*** *fiecare* ***ramură*** *de-a ei câte-o fustă zdrenţăroasă****, în*** *fiecare* ***cută*** *de fustă câte-o ciurdă de pureci, şi la astă ciurdă de pureci ăla fie-i ciurdar, care n-a asculta la povestea mea…”*[2] (Török, 1872, 436). Majoritatea indicilor stereotipi sunt, în acest caz, *spaţiali*.

Continuând ideea profesorului Nicolae Constantinescu, formulele iniţiale din limba maghiară îi invită parcă pe exegeţi să caute nu atât *timpul*, cât *spaţiul* rădăcinilor basmelor ungureşti.

Referindu-se la elementele narative arhaice din proza populară maghiară, Banó István (Banó, 1988, 72) subliniază că prezenţa acestora la nivelul basmului fantastic nu argumentează persistenţa riturilor şi miturilor păgâne, care în marea lor parte au intrat sub interdicţie după catolicizarea ungurilor, ci funcţiile specifice pe care le-au îndeplinit basmul şi povestitorul în perioadele care au urmat. La rândul său, Voigt Vilmos (Voigt, 1979, 204) consideră că acele componente ale basmelor, pe care specialişti maghiari le interpretează ca provenind din cultura anterioară descălecatului ungurilor, ca şi cele plasate în Evul Mediu timpuriu, nu pot fi clasificate ca atare definitiv decât atunci când vor fi excluse cu certitudine toate influenţele exercitate de folclorul popoarelor învecinate, balcanice, sud-est europene.

„*În procesul general al corelaţiilor pe plan mondial dintre poveştile populare, legătura directă a poveştilor de la o limbă la alta, o realizează povestitorii bilingvi”*, afirmă Faragó József într-un studiu despre povestitul bilingv în Europa răsăriteană (Faragó, 1967, 277). După cum observă şi Ion Cuceu, bilingvii (sau multilingvii) asigură circulaţia motivelor *„dintr-o comunitate etnică în alta, pe deasupra oricăror bariere sociale, confesionale, lingvistice* (Cuceu, 1999, 20).

În zonele locuite de două sau mai multe etnii, povestitul poliglot e frecvent, însă complexitatea fenomenului îl face dificil de abordat. Semnalarea povestitorilor bilingvi a fost, în general, ocazională. În 1957, Dégh Linda şi Jaromír Jech au studiat repertoriul trilingv (maghiar,

BDD-A2973 © 2004 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:39 UTC)

slovac şi german) al povestitorului Paulenyák Sándor, din împrejurimile Budapestei (Déghová – Jech, 1957). De povestitorii bilingvi din România s-au ocupat îndeosebi Faragó József, Dumitru Pop, Hanni Markel. Mihai Pop, în urma cercetărilor efectuate într-o localitate de interferenţă româno-maghiară, lingvistică şi culturală (Braniştea, jud. Bistriţa), arăta că analiza competenţei povestitorului implică din partea exegetului *„cunoaşterea codului lingvistic cu care comunică grupul, a graiului sau limbajelor prin care grupurile comunică între ele”* ca şi *„cunoaşterea sistemului secund de semne şi al limbajelor prin care se realizează povestirea.”* (Pop, 1990, 12).

Bilingvismul folcloric (Pop, 1973, 13) are la bază un fenomen cultural-lingvistic ce constă în *practica folosirii alternative a două limbi*, rezultat al interferenţei a două grupuri cu limbă şi cultură populară aparte. Preluând *in extenso* concluziile lui J. W. Berry referitoare la raportul dintre individ, comunitatea din care face parte, culturile cu care vine în contact şi limbile pe care le vorbeşte, putem afirma că bilingvismul folcloric – şi în cadrul acestuia fenomenul povestitului bilingv – este posibil atunci când povestitorul este un bilingv bicultural, care se raportează în mod pozitiv la ambele comunităţi şi culturi legate de limbile pe care le vorbeşte şi, la rândul său, este acceptat ca membru al ambelor comunităţi (Berry, 1980, apud Borbély, 2000, 128). Un povestitor bilingv nu este în primul rând acela care *traduce* naraţiunile folclorice, ci acela care stăpâneşte atât codul lingvistic cât şi codul cultural al ambelor comunităţi[3]. Biculturalitatea, deci şi bifolclorismul, sunt situaţii care se menţin în cadrul acelor grupuri în contact pentru care bilingvismul este un fenomen natural, stabil, în care ambele limbi îşi au funcţiile lor comunicative, bine delimitate şi persistente în timp. Situaţia biculturalismului stabil e prezentă însă în extrem de puţine comunităţi bilingve (în Canada, Elveţia, Haiti), denumite de Joshua A. Fishman *comunităţi diglosice* (Fishman, 1971, 75).

În cadrul comunităţii româneşti din Ungaria, datorită contextului socio-istoric complex, bilingvii au rămas în general monoculturali, dezvoltând o cultură populară bazată în primul rând pe tradiţii folclorice şi pe religia ortodoxă. După 1920, când românii alcătuiesc doar mici enclave în sud-estul Ungariei, izolate politic şi administrativ de masa românităţii din Transilvania şi Banat, prestigiul limbii şi al culturii proprii se diminuează, mai ales în urma procesului de civizare ce destramă societăţile închise. De la bilingvismul natural, după desfiinţarea şcolilor confesionale, românii din Ungaria, încep să treacă la bilingvismul cultural, şcolar, programatic. În acest proces nu-şi însuşesc numai limba maghiară, ci şi codul cultural ungar. Până la mijlocul secolului al XX-lea, majoritatea comunităţilor româneşti din Ungaria a trecut la un bilingvism *substitutiv,* care înlocuieşte limba minoritară cu limba majorităţii şi la o cultură dobândită.

În cele mai multe comunităţi plurietnice se manifestă un bilingvism *instabil* sau *de tranziţie*, această situaţie fiind numai o stare temporală în procesul calitativ al schimbării de limbă. Continuarea acestui proces de renunţare la limba de grup în favoarea limbii majorităţii este greu de împiedicat. Dar el poate deveni mai lent prin adoptarea unor mijloace de menţinere a limbii ca : şcoli în limba maternă, standardizarea limbii, reevaluarea atitudinii faţă de limbă, acordarea de drepturi în utilizarea ei etc. Un rol important în protejarea codului lingvistic şi cultural al românilor din Ungaria îl are colecţionarea, analiza şi revigorarea acelor produse folclorice tradiţionale, care timp de mai multe secole au constituit sistemul cultural specific românesc.

Acest lucru este însă posibil numai dacă cei ce se apropie de această muncă au în vedere că orice comunitate este determinată de trecutul său şi că, necontenit, *„culturile se încastrează unele pe altele şi uneori se confirmă reciproc”* (Todorov, 1999, 310).

BDD-A2973 © 2004 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:39 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Andrásfalvy Bertalan

1998 **:** *Az együttélés évezrede a Kárpátmedencében (Un mileniu de convieţuire în Bazinul Carpatic),* în *Az együttélés évezrede a Kárpátmedencében, A Duna-medence népei együttélésének tükrözödése a néphagyományban; A VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai Békéscsaba, 1996. Október 2-3-4) (Un mileniu de convieţuire în Bazinul Carpatic, Reflectarea în folclor a convieţuirii popoarelor dunărene : Lucrările celei de-a VI-a Conferinţe Internaţionale ce Cercetare a Naţionalităţilor, Bichişciaba, 2-3-4 octombrie 1996),* Békéscsaba – Debrecen, pp. 29-29.

Banó István

1988 **:** *Népmese,* în *Magyar Néprajz V, Népköltészet (Etnografie Maghiară*, vol. V*, Folclor literar),* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bârlea, Ovidiu

1966 **:** *Antologie de proză populară epică,* vol. I-III, Editura pentru Literatură, Bucureşti.

Benkő Loránd *(redactor)*

1967-1976 **:** *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I-III *(Dicţionarul istoric-etimologic al limbii maghiare)*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Borbély Anna

2000 : *Bilingvismul,* în *Simpozion, Comunicările celui de-al IX-lea Simpozion al Cercetătorilor Români din Ungaria,* Giula, pp. 126-137.

Călinescu, George

1965 : *Estetica basmului,* Editura pentru Literatură, Bucureşti.

Chiţimia, I. C.

1954 : *Problema clasificării şi definirii literaturii populare în proză,* în *Studii şi Cercetări de Istorie Literară şi Folclor* III. republicat în *Folclorul românesc în perspectivă comparată,* Editura Minerva, 1971, Bucureşti.

Constantinescu, Nicolae

1968 : *Model tradiţional şi improvizaţie în basm*, în *Folclor literar* II, Timişoara, pp. 114-123.

1984 : *Creative stereotypy*, în *Chaiers roumains d' études littéraires,* 1/1984, Editura Univers, Bucureşti, pp. 32-41.

1993 **:** *Fidelitatea memoriei sociale a basmului contemporan,* în *Memoriile comisiei de folclor,* Tomul III, 1989, Editura Academiei Române, Bucureşti, pp. 37-45.

Cuceu, Ion

1999 : *Fenomenul povestitului încercare de sociologie şi antropologie asupra naraţiunilor populare,* Editura Fundaţiei pentru Studii Europene, Cluj

Datcu, Iordan – Stroescu S.C.

1979 : *Dicţionarul folcloriştilor. Folclorul literar românesc,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

Déghová Linda – Jaromír Jech

1957 **:** *Příspěvek k studiu interetnickỳh vlivů v livodém vypravování (Contribuţii la studiu relaţiilor interetnice al nivelul basmului),* în *Slovenskỳ národopis*, V, Bratislava, pp. 567-608.

Dienes István

1998 : *A honfoglaló magyarok (Descălecatul ungurilor),* Editura Kriterion, Bucureşti.

Diószegi Vilmos

1968 : *Popular beliefs and Folklore Tradition in Siberia***,** Gondolat, Budapest.

1973 : *A pogany magyarok hítvilága (Lumea credinţelor maghiarilor păgâni)*, Akadémiai Kiadó, Budapest.

Domokos Sámuel

BDD-A2973 © 2004 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:39 UTC)

1968 : *Vasile Gurzău magyar és román nyelvű meséi*, Akadémiai Kiadó, (ediţia a fost lecturată de academicianul Tamás Lajos; cuprinde un studiu introductiv în română şi franceză, un glosar dialectal şi o tipologie a basmelor ; traducerea studiului în limba franceză a fost făcută de Szabics Imre şi revăzută de Gáldi László. Volumul a apărut în 1026 de exemplare), Budapesta.

Engel Károly – Pop Dumitru

1964 *: Culegerea de basme româneşti a lui Zeyk János*, în *Studii de istorie literară şi folclor,* Editura Academiei RPR, pp. 223-242.

Erdész Sándor

1988 *: A mese és hiedelemvilág kapcsolata (Relaţia dintre basm şi mitologie)*, în *Magyar Néprajz V, Népköltészet (Etnografie Maghiară, vol. V, Folclor Literar),* Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 81-100.

Faragó József

1967 : *Câteva date cu privire la povestitul bilingv în Europa răsăriteană,* în *Revista de etnografie şi folclor,* tom. 12, nr. 4, pp. 277-282.

1969 : *Kurcsi Minya havasi mesemondó (Minya Kurcsi, povestitor de la munte),* Editura pentru Literatură, Bucureşti.

Fishman Joshua A.

1971 : *The Sociology of Language. An interdisciplinary social science approach to language in society*, Mauton, The Hague.

Hedeşan, Otilia

1998 : *Şapte eseuri despre strigoi,* Editura Marineasa, Timişoara.

Hoţopan, Alexandru (Hocopán Sándor)

1977 : *Poveştile lui Mihai Purdi*, Editura Didactică, Budapesta.

1981 : *Florian. Poveştile lui Teodor Şimonca*, ediţie bilingvă, Békéscsaba.

1982 / a **:** *Împăratu Roşu şi Împăratu Alb. Poveştile lui Teodor Şimonca*, Editura Didactică, Budapesta.

1982 / b: *Világ szépe és világ gyönyörűje. Magyarországi román népmesék. Purdi Mihály meséi (Frumosu lumii şi műndra lumii. Poveşti româneşti din Ungaria. Poveştile lui Mihai Purdi)*, traducerea în limba maghiară de Ignácz Rózsa, postfaţă şi note de Kovács Ágnes, Európa Könyvkiadó, Budapest.

Kernbach Victor

1995 *: Dicţionar de mitologie generală. Mituri, divinităţi, religii,* Editura Albatros, Bucureşti.

Nişcov, Viorica

1996: *A fost unde n-a fost. Basmul popular românesc. Excurs critic şi texte comentate,* Editura Humanitas, Bucureşti.

Ortutay Gyula

1977-1982 *: (redactor) Magyar Néprajzi Lexikon (Lexiconul de Etnografie Maghiară),* I-V Akadémiai Kiadó Budapest.

1989 *: (redactor) : A magyar folklór (Folclorul maghiar)* curs universitar, ediţia a doua revăzută; *Dömötör Tekla : capitolul despre legendă, Katona Imre, Martin György, Olsvai Imre, Ortutay Gyula, Voigt Vilmos : capitolele despre basm şi naraţiuni scurte;* Tankönyvkiadó, Budapest.

Pop, Dumitru

1973 : *Le bilinguisme folklorique*, în *Iz Etnološkog pregleda br. 11*, Beograd, pp. 13-19.

Pop, Mihai

1964: *Caracterul istoric al epicii populare*, în *Revista de etnografie şi folclor*, IX, nr. 1, Bucureşti, pp. 5-15.

1965 : *Caractere naţionale şi stratificări istorice în stilul basmelor populare*, în *Revista de etnografie şi folclor,* 10, nr. 2, Bucureşti, pp. 3-11.

BDD-A2973 © 2004 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:39 UTC)

1990 : *Performarea şi receptarea povestirilor*, în *Academia Română, „Memoriile Comisiei de folclor”,* I, (1987), Editura Academiei, Bucureşti, pp. 9-14.

Şăineanu Lazăr

1978 : *Basmele române în comparaţiune cu legendele antice clasice şi în legătură cu basmele popoarelor învecinate şi ale tuturor popoarelor romanice,* Editura Minerva, Bucureşti.

Todorov Tzvetan

1999 : *Noi şi ceilalţi Despre diversitate* (Traducere de Alex. Vlad), Institutul European, Iaşi

Török Károly

1872: *Csongrád megyei gyüjtés (Culegeri din judeţul Csongrád),* în *Magyar Népköltési Gyűjtemény (Colecţia de folclor literar unguresc),* Pest.

Voigt Vilmos

1972 : *A folklor esztétikájához (Despre estetica folclorului)* Budapest.

1978 : *Mese szavunk eredete (Originea cuvântului mese / basm),* în *Kis Magyar néprajz a rádióban (Emisiuni radiofonice de etnografie)*, RTV – Minerva, Budapest.

NOTE

[1]/ Sublinierile şi traducerea îmi aparţin /.

[2] Textul original: *„Egyszer volt, hol nem volt még az operenciás tengeren is túl, még az üveg hegyeken is túl, kidőlt, bedőlt kemennczének, egy csep oldala se volt, a hol jó volt, ott rosz nem volt, a hol rosz volt, ott jó nem volt, volt egyszer a nekeresdi s ebkérdi kopasz hegy mellett egy folyó, ennek a partján volt egy vén odvas fűzfa, annak minden ágán egy-egy ringyesrongyos szoknya, ennek minden férczében korczában egy-egy csorda bolha, – s ezen bolha csordának az legyen a csordása, ki az én mesémre figyelmesen nem hallgat. „*

[3]În antologia de naraţiuni populare apărută în 1930, etnograful german Adolf Schullerus menţionează că meşteşugarii peregrini prin Transilvania, geamgii şi ciubărari români, scândurari, vânzători de ape minerale, olari şi treierători secui, sârmari şi negustori de pânzeturi slovaci îşi plăteau gazda care le oferea sălaş peste noapte, cu câte o poveste. (cf. Faragó, 1967).

BDD-A2973 © 2004 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:39 UTC)